

нова з поглядами О. М. Веселовського, усталене в сучасній фольклористиці, не має під собою твердого ґрунту. Досить зауважити, що в найбільш принципіальному питанні, що переважає в національному фольклорі, своє національне чи інонаціональне, запозичене, О. Веселовський стояв на більш прогресивних позиціях, ніж Драгоманов. На жаль, велика ерудиція, широта порівнянь і глибина нових ідей, які й досі не втратили свого значення, часто були потрачені М. Драгомановим на те, щоб відмовити українцям (а з ними й іншим слов'янам) у самотності їх фольклору (особливо прози). В цьому складність і суперечливість М. Драгоманова як фольклориста. Виявляючи у своїх дослідженнях розуміння ролі типологічних факторів («Шолудивий Буняк», «Слов'янські оповідання про пожертвування власної дитини»²³), М. Драгоманов залишився, проте, на позиціях порівнянь, які встановлюють генетичні зв'язки між явищами тільки на основі культурних взаємодій, «впливів» або «запозичень». Послідовником його в цьому є і М. Ф. Сумцов, що в цілому був еkleктиком щодо методів дослідження. З М. Драгомановим закінчився третій етап у розвитку аспектів, принципів порівняльного дослідження фольклору слов'янських народів. Після праць М. Драгоманова стало уже неможливим давнє ізольоване вивчення українського фольклору та наївні висновки, що йшли безпосередньо від фольклору до національного характеру.

В кінці ХІХ — на початку ХХ століття в Росії починається третій, пролетарський період визвольного руху. В суспільно-політичному житті країни посилюється боротьба між соціалістичною ідеологією і буржуазною, дедалі чіткіше визначається ідейне розмежування в галузі культури і, зокрема, у фольклористиці. У боротьбі проти буржуазної фольклористики, яка дедалі більше скочується на реакційні позиції, на Україні утверджується передове вчення про народну творчість, засноване на ідеях революційної демократії в їх розвитку в напрямі марксизму. В українській фольклористиці цей період зв'язаний з ім'ям І. Франка та його послідовника В. Гнатюка. Близько до них стояли М. Лисенко і Ф. Колесса.

Оскільки про фольклористичні погляди І. Франка і В. Гнатюка існують окремі монографії, в яких більшою або меншою мірою висвітлюються всі аспекти розглядуваної нами теми²⁴, ми тут охарактеризуємо тільки те головне і нове, що вони внесли у порівняльне вивчення слов'янського фольклору. Це — порівняння історико-типологічне, яке пояснює схо-

²³ Див. М. Драгоманов, Матеріали й уваги про українську народну словесність. — «Розвідки...», т. II, стор. 166.

²⁴ Див. Олексій Дей, Іван Франко і народна творчість, К., 1957; М. Т. Яценко, Володимир Гнатюк. Життя і фольклористична діяльність, К., 1964.

жість генетично між собою не зв'язаних явищ подібними умовами суспільного розвитку з врахуванням реальних класових відносин у суспільстві на кожному етапі його соціального розвитку.

Заслугою І. Франка і В. Гнатюка є насамперед свідомий соціологічний підхід до порівнюваного матеріалу, різке заперечення космополітичної суті компаративізму як методу дослідження. Вони вважали творчість народу насамперед художнім відображенням суспільно-економічних умов його життя в певну епоху; фольклор, на їх думку, має велику громадську та історико-пізнавальну цінність.

Франко і Гнатюк рішуче відкидали формалістичні генетичні розшуки в галузі порівняльного вивчення фольклору, а пояснювали твори в тісному зв'язку з соціальними, економічними умовами життя народу. «... Зацитовані повисше слова Потебні про те, щоб фольклор пояснювати у зв'язку з соціологічним тлом життя, не тільки не противляться порівняльному методу, але підпирають його ще значно і, тільки послуگуючись цими обома методами, можна справді дійти до реальних наукових вислідків»²⁵, — писав В. М. Гнатюк. Звідси походить вимога залучати в сферу порівняльного вивчення фольклору такий комплекс, як історія народу, соціально-економічні відносини, прояви політичного життя, побут і матеріальна культура, географічне середовище та ін.

І. Франко і В. Гнатюк розглядали народ як творця історії, усіх цінностей²⁶, вивчали народну творчість, виходячи з активної суспільної ролі народу в історії. Саме тому вони виступають на захист і підтримку перших проявів робітничого фольклору при порівнянні сучасних їм новотворів в російській і українській усній словесності та заперечують на основі цього балачки про занепад народної творчості. В культурі слов'янських народів Франко і Гнатюк намагалися виявити як найбільш цінні саме демократичні її елементи. Порівняльне вивчення давало їм матеріал не для нівеляції національних рис, а для відстоювання національної самобутності слов'янських народів (згадаймо хоча б виступ В. Гнатюка за національне самовизначення білорусів)²⁷.

Франко і Гнатюк розробили положення про визначальну роль типологічних факторів у подібності фольклору різних народів, про пряме запозичення цілих творів серед народів, які

²⁵ Див. рецензію В. Гнатюка на статтю М. І. Коробки «К изучению малорусских колядок», ЗНТШ, 1902, т. LI, стор. 58—59.

²⁶ Див., напр., статті І. Франка «Соціологія руських послів», «Русько-українська радикальна партія і загальне голосування» та В. Гнатюка «Слов'янський опришок Янош'к в народній поезії», «Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності».

²⁷ Див. рецензію В. Гнатюка на працю Є. Карського «Белорусы», ЗНТШ, 1905, т. LXVII, стор. 51.

зв'язані спільністю чи близькістю соціального життя, про локалізацію, «націоналізацію» запозиченого твору, пристосування його до нових умов і нових політичних потреб, які він починає обслуговувати²⁸. Питання про мандрівки фольклорних зразків для них було насамперед питання інтернаціонального обміну національними цінностями, взаємозбагачення культур. Безнастанний природний процес запозичення не уповільнює, не пригнічує живого фольклорного процесу новотворення; вони діалектично співіснують між собою, доповнюючи один одного²⁹.

Подібно до російських революційних демократів, зокрема М. О. Добролюбова, Франко і Гнатюк заперечують теорію праісторичного обміну, твердячи, що подібні твори можуть поставати незалежно один від одного в різних місцях, оскільки однакові або подібні соціально-економічні умови життя породжують і однакові або подібні твори³⁰ (див. зокрема рецензію на працю В. В. Данилова «Малорусская песня XIX века про убийство помещика»).

Тоді як О. Веселовський і М. Драгоманов у своїх порівняльних студіях переслідували головним чином літературні завдання, І. Франко і В. Гнатюк починають порівняння із встановлення подібності чи відмінності головної ідеї твору, його соціальної спрямованості.

Далі розвинув Гнатюк і думку Драгоманова про плідність порівняння фольклору, що походить з національного пограниччя, зокрема він використав свої фольклорні записи для визначення національності населення Східної Словаччини.

Поряд з усім цим І. Франко і В. Гнатюк розширили теоретичну базу порівняльного вивчення у сфері дослідження естетичних категорій слов'янського фольклору, вміло використали величезний порівняльний матеріал для з'ясування загальних теоретичних питань народження, життя, розвитку і художньої специфіки фольклору на відміну від інших видів народного і професіонального мистецтва. Деяке захоплення теорією міграцій не знижує для нас цінності їх теоретичної спадщини.

Радянське українське слов'янознавство в галузі фольклористики, засвоюючи кращі надбання прогресивної української фольклористики, повинно, на нашу думку, звернути особливу увагу на порівняльне вивчення сучасного фольклорного процесу в слов'янському світі, бо навряд чи можна сьогодні, зіставляючи твори, породжені принципіально новими умовами соціального розвитку, задовольнитися методикою, виробленою більш як пів-

²⁸ Див. рецензію В. Гнатюка на працю О. Дангардта «Beiträge zur vergleichenden Sagen und Märchen Forschung», ЗНТШ, 1908, т. LXXXIV, стор. 206.

²⁹ В. Гнатюк, Легенда про три жіночі вдачі, ЗНТШ, 1910, т. XCVII, стор. 74; «Етнографічний збірник», т. IX, стор. 11.

³⁰ Див. ЗНТШ, 1909, т. XCI, стор. 185—186.

століття тому для традиційної народної творчості. Дерево народної поезії завжди живе і розвивається. Певна річ, що сьогодні у слов'янських країнах змінилися співвідношення між національним і інтернаціональним, індивідуальним і колективним, між фольклором і літературою, зросла ідейно-тематична близькість народної словесності слов'ян, змінилося співвідношення жанрів, змінилися напрями їх колишньої еволюції і т. д.

Звернення до порівняльного вивчення живого фольклорного процесу у соціалістичних слов'янських країнах відкриє нові аспекти, нові захоплюючі горизонти.